

KİTAB TANITIMI:**MACAR BALAZS ORBANIN GÖZÜYLE
19.YÜZYIL TÜRK FOLKLORU****19th Century Turkish Folklore through the Eyes of Hungarian Balázs Orbán****Prof. Edit TASNADI**

ELTE university , Budapest, Hungary

Sorumlu yazar: tasnadi.edit@gmail.com**Özet**

Macar seyyahı, halkbilimcisi, tarihçisi ve milletvekili Baron Balázs Orbán (1829–1890), 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında gerçekleştirdiği seyahatlerle tanınmıştır. Hayatının önemli bir bölümünü, özellikle 1846–1851 ve 1857–1859 yılları arasında, zaman zaman İstanbul’da yaşayarak, zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu’nun farklı bölgelerini dolaşarak geçirmiştir. Bu süreçte Orbán sadece bir gözlemci değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel yapısını detaylı şekilde kayıt altına alan bir araştırmacı kimliğiyle öne çıkmıştır. Orbán’ın en bilinen eseri olan altı ciltlik Utazás Keleten (“Doğuda Seyahat”, 1861), onun Osmanlı coğrafyasına dair gözlemlerini ve değerlendirmelerini içermektedir. Ayrıca Törökországrol s különösen a nőkröl (“Türkiye’ye ve Özellikle Kadınlara Dair”, 1884) adlı makale serisinde de Türk halk kültürüne ilişkin pek çok unsura yer verir. Düğün ve sunnet törenleri, kıyafetler, çarşı ve hamam hayatı, eşkıya dünyası gibi pek çok konuya dair gözlemleri hem etnografik hem de sosyolojik açıdan oldukça değerli bilgiler sunar. Orbán özellikle Bursa ve çevresinde derlediği halk anlatıları ve efsaneler aracılığıyla sözlü kültürün izini sürer. Bu anlatılar yalnızca folklor açısından değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını anlamak açısından da önemli kaynaklar arasında yer alır. Kadınların toplumsal hayattaki konumu, aile ilişkileri, geleneksel roller ve Osmanlı günlük yaşamı hakkında verdiği bilgiler dönemin gerçeklerine ışık tutar. Balázs Orbán’ın eserleri, Macar ve Türk halkları arasında kültürel bağların kurulmasında önemli bir köprü işlevi görmektedir. Onun gözlemleri, hem tarih hem de halkbilimi araştırmaları için özgün bir perspektif sunar.

Anahtar kelimeler: Balázs Orbán, Osmanlı Halk Kültürü, Seyahatname, Türk Folkloru, Etnografik Gözlemler.

Abstract

Hungarian traveler, folklorist, historian, and member of parliament Baron Balázs Orbán (1829–1890) became well known for his travels through Ottoman territories during the second half of the 19th century. He spent a significant part of his life, particularly between the years 1846–1851 and 1857–1859, living intermittently in Istanbul and traveling through various regions of the Ottoman Empire. During this period, Orbán emerged not only as an observer but also as a researcher who meticulously documented the social and cultural structure of the time. His most renowned work, the six-volume Utazás Keleten (“Journey to the East”, 1861), contains his

observations and assessments regarding the Ottoman geography. Furthermore, in his article series titled *Törökországról s különösen a nőkről* ("On Turkey and Especially Women", 1884), he presents numerous elements of Turkish folk culture. His insights into wedding and circumcision ceremonies, clothing, marketplace and bathhouse life, and the world of bandits offer valuable information from both ethnographic and sociological perspectives. Through the folk narratives and legends he collected, particularly in Bursa and its surroundings, Orbán traces the essence of oral culture. These narratives are significant not only from a folkloric point of view but also as crucial resources for understanding the social structure of the period. His accounts shed light on the societal roles of women, family relations, traditional roles, and everyday life in the Ottoman Empire. Balázs Orbán's works serve as an important bridge in establishing cultural ties between the Hungarian and Turkish peoples. His observations offer a unique perspective for both historical and folkloric research.

Keywords: Balázs Orbán, Ottoman Folk Culture, Travelogue, Turkish Folklore, Ethnographic Observations.

Extended Summary

This article focuses on the travels of Hungarian traveler, historian, and politician Baron Balázs Orbán (1829–1890) within the Ottoman Empire and his observations on Turkish folklore. Orbán lived in Istanbul between 1846–1851 and 1857–1859, and traveled through vast regions including Anatolia, Syria, Palestine, and Egypt, making unique notes on Ottoman culture. His major work, the six-volume *Utazás Keleten* ("Journey in the East", 1861), along with other articles, reflects various aspects of Turkish culture — wedding and circumcision ceremonies, clothing styles, the life of bazaars and bathhouses, the world of bandits, urban depictions, and folk legends.

The main focus of the article is Orbán's observations on the city of Bursa. He provides detailed descriptions of Bursa's architectural beauty, especially its famous fountains, and the role of silk production in the city's economy. His notes also reflect the reconstruction process of Bursa following the devastating earthquake of 1855. With particular interest, he describes the vibrant atmosphere of the Bursa bazaars, the richness of weapons and silk shops, and the dynamic nature of social life in the city.

Another important topic covered in the article is the folk traditions and legends he recorded in Bursa. Orbán describes a curious tradition called the "King of the Ugly," in which the city's ugliest resident is chosen as king, paraded around the city, and given the right to collect taxes. He also notes legends related to the thermal baths of Bursa, particularly the tale of the "Headless Arab" and other stories dating back to the reign of Sultan Murad I. Orbán's observations also draw attention to the cultural differences between Istanbul and Bursa. He notes that Bursa remained a more traditional, Asian-style city, while Istanbul had undergone more changes under European influence. In this comparison, he particularly emphasizes differences in clothing styles, social behavior norms, and aspects of urban culture. Another significant part of the article is devoted to Orbán's observations about the social role and daily life of Turkish women. He describes in detail how Turkish women had more say than might appear, how skillfully they used garments like the *peçe* (face veil) and *ferace* (cloak), and how they maintained their societal positions. Special attention is given to the symbolic significance of yellow shoes and their role in gender relations. Orbán's personal travel anecdotes also occupy a significant part of the article. He vividly recounts his intriguing dialogue with bandits near Izmit, the hospitality

traditions of Turkish villagers, and the “brother nation” attitude shown towards Hungarians. These episodes not only demonstrate Orbán’s keen observation skills but also his ability to establish intercultural dialogue. In the final section of the article, Orbán’s notes on Turkish-Hungarian cultural relations and his observations on the historical ties between the two peoples are presented. He especially references historical events such as Hungarian soldiers finding refuge in Ottoman territories and Lajos Kossuth’s stay in Kütahya. Balázs Orbán’s works open a unique window into 19th-century Ottoman culture, and his notes on Bursa reflect the city’s social, economic, and cultural life in a multidimensional way. His records on Turkish folklore are of great importance in terms of preserving folk legends and traditions. From the perspective of gender studies, Orbán’s observations on the social strategies of Turkish women are particularly noteworthy. Overall, this article serves as a valuable source for exploring the historical roots of Turkish-Hungarian cultural relations.

Giriş

Türk folklorunun ilk büyük araştırmacılarından Ignác Kúnos’un adı Türkiye’de iyi bilinirken, 19. yüzyılın ilginç simalarından Balázs Orbán’ın adı sanırım hiç tanınmıyor. Oysa maceralı hayatı esnasında Türk adet ve geleneklerinin dikkatini çeken birçok unsurunu kaleme alan halk bilimi derleyicimiz, Türk folklor çevrelerince de değerlendirilmeye layıktır.

Baron Lengyelfalvi Balázs Orbán, Erdel’in özel bölgesi Székelyföld, yani Sekel bölgesinin seçkin evladı. Kendilerini Hun kralı Attila’nın torunları sayan Sekellerden olan Balázs Orbán memleketinde “en büyük Sekel” olarak adlandırılıyor. Ailesinin Türkiye ile ilişkileri var: Kuzey Macaristan’daki Selmebánya’da maden mühendisliğini öğrenmiş büyük babası János Knecker sonraları Türk hazinesi maden ocakları başmüfettişliğini yapar.

Balázs Orbán 3 Şubat 1829’da Lengyelfalva’da dünyaya gelip, Székelyudvarhely Protestan (Kalvinist) Kolejinde öğrenimlerini 1847’de tamamladıktan sonra İstanbul’a gider, sonra Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan’ı gezer. 1849’de gene İstanbul’dadır, fakat 1848’de başlayan Macar özgürlük savaşının haberini alır almaz Macar ordusuna katılmak amacıyla 150 kişilik bir fırka örgütler. Ne var ki Vidin’e vardıklarında, Avusturya imparatoru Rus çarından askeri yardım istedikten sonra özgürlük savaşçılarının teslim olmak zorunda kaldığını öğrenir. Bu durumda göçmenliği seçerek Türkiye’ye döndükten sonra yenilgiye uğrayan Macar ordusunun Osmanlı topraklarına sığınan askerlerini destekler; bu arada özgürlük savaşının önderi, 1849-1951 arası yıllarda Kütahya’ya sığınan milli kahramanımız Lajos Kossuth ile de ilişkiler içindedir. 1852’de araştırmalar sürdürmek amacıyla Londra’ya gider, sonra Jersey ve Guernsey adalarında kalır, fakat 1855’de ailesinin miras davası nedeniyle gene İstanbul’a döner. Dul kalıp ölen anneannesinin mirasına nihayet en azından kısmen kavuşabilirler. Orbán daha o yıllarda Erdel’in en büyük kenti olan Kolozsvár’da çıkan *Kolozsvári Közlöny*’e “Bakalum” rumuzuyla makaleler göndermeye başlar. Örneğin 6 Temmuz 1857 tarihli röportajında tarihi bir sünnet düğünün renkli tasvirini verir. 1859’de yurduna kesin dönüş yapar, 1868’den itibaren Peşte’de yaşar. 1871’den ölümüne kadar milletvekili; 1887’de Macar Bilimler Akademisi üyeliğine de seçilir. Székelyföld’de yaptığı derlemelerin tarih, arkeoloji ve folklor alanındaki sonuçlarını muazzam bir ansiklopedik eserde toplar. 19 Nisan 1890’de Budapeşte’de hayata gözlerini yumar.

Balázs Orbán ailesiyle Lengyelfalva'ya döndükten sonra 1860'da gezi notlarını basıma hazırlamaya başlar. Doğu izlenimleri altı cildlik 'seyahatnamesi' *Utazás Keleten* ('Doğuda Gezi')'de 1961'de Kolozsvár'da yayınlanır. Türk maddi ve sözlü halk kültürü ile ilgili gözlemlerini tanımak için ilk önce bu eserin rehberliğiyle 150 yıl öncesi Bursa'yı gezelim!

"...Bursa'nın başlıca bezekleri çeşmeleridir. Süs ve mermer açısından İstantanbul'dakiler kadar zengin değilseler de, suları çok daha gür ve küçük şelaleler oluşturan şebekelerinde ebediyen buz gibi su şırıldamaktadır.

Bursa, yıkımlara yol açan zelzeleden sonra görünüşteki fakirliğine rağmen Küçük Asya'nın en zengin şehirlerinden biridir. Evlerinin içerine gidersen refah ve zenginlik göreceksin. Bunun başlıca kaynağı ise bütün Türk İmparatorluğunda en büyük çalışkanlıkla ve en geniş çapta yapılan ipekçiliktir. Bursa'nın buhar ve su ile işleyen yetmiş kadar ipek fabrikasının yanısıra her evi, bütün ellerin ipekle uğraştığı küçük birer ipek fabrikasıdır..."

Balázs Orbán yazısına eski Bursa çarşısının olağanüstü renkli tasvirinden sonra, depremden korktukları için Bursalıların yeni türden ahşaptan bir çarşı kurduklarını belirttikten sonra şöyle devam ediyor:

"...Silah çarşısı çok zengin, büyük miktarda fevkalade güzel silahlar yığılmış durumda; nakışlı ve ipek giysilerin çarşısı da çok zengin, ama en büyük trafik ipek hanededir: buradan günde onlarca ton ham ipek Gemlik yoluyla Avrupa iskelelerine doğru yola çıkıyor.

Bursa'ya geleni burası ile başkent arasındaki muazzam değişiklik hemen şaşırtıyor: İstanbul'dan birkaç saatlik mesafede burada bambaşka bir ülke, bambaşka bir halk bulunur. Avrupa renkleri burada sönüyor ve her şey Asyalı bir karakter gösterir. Kendisini Avrupavari giysiye zorlanan Türk burada tektük görünüyor ancak, onlar da Asya'nın sarıklı Osmanlıları arasına sanki utanarak karışır. Burada her sima şahane; her adımda kartal gibi gururlu bakışlı, heybetli, güzel milli kıyafetiyle, atalarından kalma parlak silahlarıyla David Wilkie veya Horace Vernet'nin tablolarına layık Müslümanlara rastlanır..."

Yazarımız burada Bursa ve İstanbul halkını karşılaştırarak modernleşme ve geleneklerin çatışması hakkında fikir yürüttükten sonra folklorcular için değerli bir anısını anlatıyor:

"...Bursa'da çok özel bir merasimin tanığı oldum. Geçmişin ender bir kalıntısı olarak buraya aktarayım.

Paskalyanın üçüncü gününde "Pisler kralının bayramı denilen merasim dolayısıyla bütün dilenci, hamal ve benzerleri belirli bir yerde toplanıp en pis ve en çirkin olanı kral olarak seçer, giydirir ve bir eşeğe bindirir. Bütün fakirlerce büyük bir ihtişamla ve çalgılarla takip edilerek şehirden geçirilen kral, istediği herkesi durdurabilir ve yirmi piasteri aşmamak şartıyla ondan vergi isteyebilir. Ödemek istemeyenler ise bayağı dayak yiyebilirler. Toplanan para ile sevinçten çoşan kalabalık Çekerköy'e gider ve o gün kendilerine bırakılan Eski kaplıcada banyo yaparak, yiyerek, içerek paralarını harcarlar. Victor Hugo'nun *Notre Dame de Paris* adlı romanından anlaşıldığına göre bu türden halk bayramları eskiden Avrupa'da da düzenleniyormuş..."

Orbán'a göre Çekerköy'de I. Murad'ın Gazi Hudavendikâr diye adlandırılan camisi de görmeye değer. Bir köşesinde görünen taştan kuşun efsanesi de var: Sultan Murad'ın sevdiği şahin kaçacakmış, fakat sahibinin emri üzerine orada taş kesilmiş.

Gezi notlarına devamla meşhur Bursa kaplıcalarından bahseden Orbán, Büyük ve Küçük Kükürlü kaynaklara Rumların da büyük saygı gösterdiklerini belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyor:

"..Geleneklere göre bir Roma prokonsolosu Aziz Patrik'i buranın kaynarcasına attırdığından beri dini uğrunda ölen aziz, kaynağın başında her yıl anılıyor. Bir az ötede bulunan muazzam Yeni kaplıca Bursa'nın en mükemmel kaplıcasıdır, damla sıyrılığı burada iyileşen Kanuni'nin emri üzerine sadrazam Rüstem paşa kendi masraflarıyla inşa ettirmiştir. Kaplıcanın ortasındaki göle şifalı su mermerden güzel yontulmuş bir ejderhanın ağzından fışkırıyor. Bu ejderha ağzının efsanesi de var. Sakinlerin anlattıklarına göre oradan arasıra başsız bir Arap çıkıyor ve güzel bir kız ya da genç bir oğlan bulsa kapıp götürüyor. Bu inanış yüzünden kimse tek başına kaplıcaya gitmeye cesaret edemez. Başsız Arabın da bir hikâyesi var, fakat bütün uğraşlarıma rağmen tamamıyla öğrenemedim, ancak yaşlı bir amcanın anlattığına göre, padişahlardan birinin haremi kaplıcada banyo yaparken bir Arapla ilişkisi olan bir kadın sevgilisiyle burada buluşmuş, padişahsa bunu öğrendiğinde kadını gölde boğdurmuş, Arabın ise kellesi uçurulmuş. Ogün bugündür Arabın ruhu sevgilisini aramaya buraya dönermiş...."

Kaplıcadan sonraki tembelliğin doğuya özgü güzelliğini övdükten sonra Orbán Yeni kaplıcanın yanındaki küçük kaynarcayı sırf kadınların kullandıklarını, diğer kaplıcalara ancak belirli günlerde gidebildiklerini, bu münasebetlerle de değerli giysi ve takılarını birbirlerine gösterebilmek için güzelce süslendiklerini dile getiriyor. Garip bir adet olarak Rumların düğünleri kaplıcalarda yaptıklarını ayrıntılarıyla anlatıyor; ayrıca sıcak sulu Gözayazma'da göz hastalıklarına şifa arandığını da aktarır.

Bursa'nın kurulduğu yerin altında bulunan mağaralardan biri kaplıcalara yakınmış. Bu noktada sözü gene Orbán'a verelim:

"...Halk bu mağara ile ilgili olarak masalsi efsaneler yaratmış. Yaşlı bir Türk köylüsü bana şu masalı anlattı: "Bu mağara aslında perilerin karlı meskeni olan Keşiş dağına güden uzun bir yeraltı yolu. Yolu insanlardan önce yaşayan cinler, karlı dağ tepesinde oturan perileri görülmeden ziyaret edebilmek için inşa etmişler. Cinlerin son kralının hazinesi de altın ve mücevherle dolu kocaman kocaman fıclar içinde saklanmış. Bu hazineye birer demir, gümüş ve altın kapıdan ulaşılabilirmiş, fakat son kapı üstüne iki büyük kılıç asılmış ve aralıksız sağa sola darbe indiren bu kılıçlar ancak kaybolmuş bir tılsım değiştirilerek ve unutulmuş sihirli bir söz söylenerek durdurulabilirmiş. Bunlar bulunmadan yaklaşan herkes hemen ölecekmiş.

Benim ne tılsımım, ne de sihirli sözlerim vardı, fakat mağaraya girmeye çalıştığımda kapı ile kılıçların aslında nefes almayı engelleyen kötü havadan başka bir şey olmadığını çabucak anladım. Mumum söner sönmez akciğeri fena basan bu havadan kurtulmak için çarçabuk çıktım.

Muradiye'ye yakın bir başka mağarada ise Keşiş dağından inen periler güzel gözlü Rum kızları suretinde ipek yumaklamaktadır.

Bursa'nın en ünlü mağarası ise Mahara'dır. Kalenin kayalarına kısmen doğa, kısmen de insan eli tarafından yapılan mağaraya ulaşmak ne tılsım, ne sihirli sözler, sırf Bay Falkeissen'in burada oluşturduğu şarap mahzenini ziyaret etmek gerek. Orada Peşte'de yapılmış yüzlerce kocaman fiçıda Olimpos'un akışkan altını bulunduruluyor. Yurttaşımız olan Macar garsonuyla fiçılar arası uzun koridoru, kadehimizi yurdumuzun sağlığına kaldırarak ne çok kere gezdik!..."

Orbán elbette türbeleri de geziyor. Gene kendisini dinleyelim:

"Orhan ile ailesinin türbesi bir Hristiyan kilisesinden değiştirilmiş, altarnın yerini hâlâ altı porfir sütun göstermekte, kapı üzerinde ise orada unutulmuş bir haç ilk sahibini hatırlatmaktadır. Orhan'ın kocaman tespihi ile davulu bu yere asılmıştı, fakat çok değerli bu emanetler bir yangında kül olduktan sonra bina Davud manastırı adını almıştır.

Süleyman ile I. Murad'ın annesi güzel Nilüfer'in hikâyesi ise şöyle: o zamanlar Türkleri Selçuk sultanlarına bağlı emirler yönetir. Karahisar'da (Melangeia) oturan Osman ile boy ölçüşmeğe cesaretleri olmayan Rum prensleri onu hileyle yenmeyi kararlaştırırlar. Yarhisar prensinin kızı Nenüphar (Nilüfer) ile Beleçik (Belecoma) prensinin nişan törenine komşuları olan Osman da davet edilir. Orada alçakça katledilecekti ama, Rum prenslerinden dostu olan Köse Mihâl tehdit eden tehlikeye dikkatini çektikten sonra Osman, Beleçik komutanına bir koyun sürüsünü hediye olarak gönderir, ve elçisi yoluyla haremi ile servetini de törenlere beraberinde getirmesi iznini ister. Alçak Rum, bunları da ele geçirebileceği umuduyla izni seve seve verir. Osman ise en iyi askerlerinden kırk tanesine kadın elbiselerini giydiren, servet adına da arabalara silahlar yüklenir. Böylece ihtişamla Beleçik'e giderken komşu derbende 100 kahraman askerini gizler. Toplanan Rumlar Osman'a saldırmak isterken kalede yangın çıkar, ve kadın kılığındaki askerler Rumlara saldırır. Kapılar açılıp dışarıda gizlenen Osmanlılar da girer. Çatışmada Rumlar öldürölür, Beleçik ve İnegöl ele geçirilir, damat Kaldıralık anaforuna atılır. Güzel gelini de Osman götürüp oğlu Orhan ile evlendirir..."

Tanıdık bir paşanın iki oğlunu evlendirdiği düğün de Orbán'ın anlata anlata zor bitirdiği bir olay. Tantanayı seven Türklerde bu türden günlerce süren bayramlarda, toplumun farklı tabakalardan gelenler arasındaki farklar hiç gözetmeden zengin ve fakirlerin mutlu beraberliğini takdirle anlatır.

Artık Bursa'yı terk ederek Türk tarihinin kahramanlarına ait başka efsanelerden de aktaralım. Gelibolu civarını gezen Orbán'a göre mesela 'Gaziler iskelesi' adı "...Süleyman Han'ın 40 sadık taraftarı ile burada sahile çıktığından kaynaklanıyor. Biraz aşağısında Avrupa kıyılarında hilâlın ilk defa görüldüğü Tzimte ya da Zemenik'in (eski Chorirido Castrou) harabeleri gözüktüyor. Bir şahin avcılığı esnasında atından düşerek boynu kırılan Süleyman'ın mezarı da bu kıyıdadır. Osmanlıların iktidarını Avrupa'ya yayan bu ikinci beyinkinden daha büyük saygı gören mezar pek bulunamaz Türk topraklarında. Mekke'ye giden hacılar buraya mutlaka uğrarlar. Halk efsanelerine göre Süleyman Türkleri kurtarmaya ölümünden sonra da devam etmiş. İslami yok etmek isteyen 30 bin gâvur Tuzla'da kıyıya çıktığı zaman Süleyman beyaz atlara binmiş gök kahramanlarının eşliğinde belirlenip düşmanı denize dökmüş..."

İznik'ten İzmit'e giden Orbán Türk misafirperverliği ile Türk-Macar dostluğunun belirtileriyle karşılaşır. Küçük Türk köyü Teçin'e vardktan sonra yaşadıklarını gene kendisinden dinleyelim:

"... Yolcular için en yoksul köylerde bile bulunan *oda*^{***}'nın yolunu sordum. Orada çalı çırpıyla ateş yapıp domuz pastırmamı kızartmaya başlar başlamaz merdivenden adımların sesini duydum. Müslümanlarca ayıplanabilecek yemeğimi ancak bir yere saklayabildiğimde eve *muktar* girdi, ve İsmail *effendi* gönderdi diye (burda oturan emekli bir teğmen) bir bakır tepside öğle yemeği getirdi bana. Ben teşekkür edip *muktar* beyi de yemeğe davet ettim. Doğuda çatal lüzumsuz lüks olduğu için parmaklarımızı kullanarak iştahla yedik. Sonra o küçük bir *dulaptan* kahve ile kahve "araçlarını" çıkardı. Kahveyi yudumlarken söz gelimi *Macar* olduğumu ağzımdan kaçırdıktan bir-iki dakika geçmeden İsmail *effendi* ile bütün köy öğrenip bana hoş geldin demeye geldi. Kadınlar tatlı ve meyveler gönderdi, *muktar* ise kahveyi konuklara zor yetiştirdi. İsmail *effendi* *çubuk*'unu sundu bana. Sözün kısası herkes beni ağır etti. İsmail *effendi* uzun süre Vlah topraklarında askerlik yapmış, Belgrad'da da bulunmuş, bu arada Macarlarla da buluşmuş, ve köy halkına Macarlardan daima övgüyle "*kardaş millet*" olarak bahsetmiş..."

Ertesi sabah muhtarın bütün uyarılarına rağmen yoluna tek başına devam eden Orbán Öryen dağı (*Kara Musal Dağı*)'ndan inerken yüksek bir ağacın gölgesinde "korkunç silahlanmış" oniki eşkiya görür. Yine kendisi anlatsın:

"...Doğru onlara gidip *Saba şerifleriniz hair olsun* diye selam verdim. Tıpkı eski Macar Husarlarına (Macar süvarilerine) özgü kocaman bıyığı olan *aga* beni aralarına davet etti. Ben çömelerek elimi kalbimden alnıma kaldırarak hepsini sıra ile selamladıktan sonra doğu adetlerini bildiğim için ev sahibinin (çünkü ormanın sahibi/ağası oydu) seslenmesini bekledim. O bu bölgeden tek başıma geçmek için nasıl cesaret ettiğimi sordu. Bir tek cesurlara saygı gösterdiklerini bildiğim için, *Effendim*, ben Macarım, Macarlar ise hiç bir şeyden korkmaz diye cevap verdim ve zaten fakir olduğumu, çalınacak bir şeyimin olmadığını ekledim. Bunun üzerine gümüşle işlenmiş *çibuk*'unu büyük bir şeref vererek bana uzatarak, *Kardaşım, hoş geldiniz*, dedi. Ben *Sefa buldum* diyerek *çubuk*undan bir-iki çektikten sonra geri verdim ve *Effendim*, bendenize yoluna devam etmesine izin ver, çünkü daha bugün İzmit'e ulaşmak isterim, dedim. O da, *Allahhamanet*. Macar olmana şükret, çünkü başka türlü *çiftilin*'i alırdım, dedi; sonra yolu anlattı ve Macar hain değil, *zaptielerle* buluşursan, bizi gördüğünü söyleme, diye sözlerini bağladı..."

Egyetmást Keletröl s különösen a nőkröl ('Doğu ile özellikle kadınlara dair bazı şeyler') başlığıyla Székelyudvarhely'in *Baloldal* başlıklı gazetesinin 19-20. sayısında, 6 ile 13 Mayıs 1875'te tefrika ettiği makalede Balázs Orbán, Doğuda gezenlerden çoğunun önünde özel hayatın kapalı kaldığından bu konu ile ilgili olarak Avrupa'da birçok yanlış düşüncenin yayıldığına parmak basıyor. Diğerleri arasında Türk kadınlarının kocalarının keyfi hareketlerine bırakıldığını da ön yargı olarak niteliyor. Kendini güçlü sayan erkeğin karşısında kadınların kâh kendilerine özgü irade ile, kâh güzellik ve zarafet ile istediklerini zaten ele alabildiklerini tespit ediyor, bazen baş kadınların padişah ile birlikte imparatorluğu da idare ettiklerini hatırlatıyor.

Bundan sonra Orbán, Türklerin yetenekli olduğunu kaydeder ve bu tespitini, Londra'da tanıştığı bir Türkün örneğiyle ispat eder. İngilizce bilmeyen Türk, yazarımızı evine davet eder, ve yaptığı torna tezgâhını gururla gösterir. Orbán'ın nerede öğrendiğini sorduktan sonra kendisini Oxford Sreet'in kocaman aynalı pencereleri olan bir tornacı atölyesinin önüne götürür ve İşte bir yıldır her

* Orbán'ın Macar metnindeki kullandığı Türk kelimeleri onun imlasıyla, *italik* yazıyorum. (E.T.)

gün burada nasıl çalışıldığını günde 4-5 saat seyrediyor, sonra evimde aynı işleri yaparak öğreniyorum, der.

Türklerin çabuk kavrayışını Sekellerinkine benzeten Orbán bundan sonra yalnızca çok zenginlerin haremî olduğunu hatırlatır, orta halli ve fakir insanlarda çok eşliliğin görülmediğini ve bu kadınların her anlamda eşlerinin hayatına katıldığını, zor şartların hak eşitliği duygusunu da doğurduğunu ileri sürüyor.

Bundan sonra yazarımız gene kadınlara, kadınların şuhluğuna, erkeklere işve yapmanın yollarını bulduklarını anlatıyor. Yüzlerini gizlemek amacıyla kullandıkları peçe yeni moda göre o kadar incelmış ki, yüz hatlarını daha tahrik edici kılar, transparan kumaştan yapılan *şalvar* ile göğüste zaten oldukça dekolte *entereleri*, yani harem içinde kullandıkları giysileri üzerine vücutlarını kapatmak amacıyla kullanılan *ferecede* düğmeler olmadığından ise, iki kanadını kadının elleriyle üst üste çekmesi lâzım, ne var ki kim bilir nasıl olur da kapatılmadan önce bir anlık açılarak sahibesinin vücut hatlarının görülmesine izin verebilir. Zira *ferecenin* düzeltilmesi aşk-i ilanının ilk hecesi gibi, çünkü sırf kadının beğenisini kazanmış bir şahsın önünde böyle yapılır. Harem ağası ancak en zenginlerin haremünde bulunduğu için Türk kadınlarının çoğu Arap hizmetçileriyle gezmeye çıkar, bunlardan ise isterlerse kolayca kurtulabilirler. Başka işleri olmayan kadınlar gün boyunca bazarların serin sokaklarında gezinebilir. Kocanın eşi veya eşleri ile birlikte sokakta çıkması zaten adetlere aykırı olur. Sokaklarda kadın ve erkeklerin konuşması yasak ise de bu eksiği kadınlar fevkalade zengin işaretlemeleriyle istediklerini ifade etme yollarını bulurlar. Pera'daki dükkânlara girme hakkı Türk kadınlarının Avrupalılarla buluşmasına da fırsat verir, Türk polisinin ise Avrupalıların ev ve dükkânlarına ancak elçilik izniyle girebilmesi, gizli buluşmalara da imkân sağlıyor. Böyle bir olayı etraflıca anlatan yazar, yazısını Türk kadınlarının pabuçlarına getirir.

Macar dilinde Türk alıntı kelimesi olan 'papucs' (okunuşu: papuç) 'terlik' anlamında; 'papucs alatt', 'pabucun altında' deyiimi ise kılıbık kocalar için kullanır. İşte bu nedenle Orbán "Pabuç iktidarı Türk kadınlarında da görünür, çünkü kendileri için pabuç gerektiğinde silah olur. Ermeni kadınları Türk kadınları gibi peçeli, giysileri de birbirlerine çok benziyor, ancak onlar sarı pabuç giyemez, zira sarı ayakkabı sırf Türk kadınlarının hakkı ve sembolüdür.

Bu sarı pabuç iki bölümden ibaret. İç kısmı ancak odalarda, yumuşak halılarda içinde gezdikleri çorap gibi ince sarı sahtiyan; sokaklara çıktıklarında bunun üzerine gene sarı, sivri burunlu, kalın tabanlı bir terlik giyerler. Sözü edilen silah işte budur, çünkü Türk kadını kızdığında bu kalın pabucu ele kapıp, kocasını adam akıllı döver, Türk erkeği ise bir kadına asla el kaldıramaz..."

Bütün Türk erkeklerinin bu anlamda 'pabuç altında' olduğunu tespit eden Orbán, Macar erkeklerinin de karılarına karşı Türk erkekleri kadar anlayışlı ve yumuşak olmasını dilerek yazısını bağlıyor...

Kaynakça

Orbán, Balázs.(1999). *Törökországról s különösen a nőkről (Türkiye'ye ve Özellikle Kadınlara Dair)*. Derleyen: Ágota Steinert. Budapeşte: Terebess Kiadó.